

Bijlage 3. Behandeling van de adviezen en opmerkingen bij het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van de zwarte moerbeï in pastorietauin in Kampenhout

Provincie: Vlaams-Brabant

Gemeente: Kampenhout, 1ste afdeling, sectie E

Objectnummer: 4.01/23038/130.1

-

Dossiernummer: 4.001/23038/101.1

Omschrijving:

Zwarte moerbeï in pastorietauin, Dorpsstraat 11

Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden:

Brussel,

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Matthias DIEPENDAELE

1. Adviezen en opmerkingen uitgebracht voorafgaand aan de voorlopige bescherming

1.1. Adviezen uitgebracht door de departementen en agentschappen van de beleidsdomeinen Omgeving, MOW en LV

1.1.1. Beleidsdomein Omgeving

Het advies werd gevraagd op 5 augustus 2020.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: Het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.2. Beleidsdomein Mobiliteit en Openbare Werken

Het advies werd gevraagd op 5 augustus 2020.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: Het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.3. Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Het advies werd gevraagd op 5 augustus 2020.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: Het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.2. Advies uitgebracht door de betrokken gemeente Kampenhout

Het advies werd gevraagd op 5 augustus 2020.

Gemeente Kampenhout

Het college van Burgemeester en Schepenen bracht op 24 augustus 2020 een gunstig advies uit over deze bescherming. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en/ of het ministerieel besluit.

1.3. Advies uitgebracht door de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed (VCOE)

Het advies werd gevraagd op 5 augustus 2020.

De VCOE bracht op 20 augustus 2020 een voorwaardelijk gunstig advies uit over de bescherming van het onroerend goed. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Behandeling van het advies:

De commissie vraagt de selectie van de boom te verduidelijken en in het licht van reeds beschermde zwarte moerbeien te verantwoorden waarom dit exemplaar in aanmerking komt voor een (bijkomende) bescherming. De commissie vraagt bij de afweging voldoende aandacht te besteden aan representativiteit en verwacht een concrete motivering van de voorgestelde bescherming op basis van vergelijkend materiaal.

De commissie kan uit het dossier niet afleiden of de aangetaste omgeving alsnog werd meegenomen in de uiteindelijke afweging, en dit ten opzichte van andere geïnventariseerde en beschermde locaties. Er voltrok zich een opvallende wijziging van de context van de boom in de reeds als dorpsgezicht beschermde dorpskern van Kampenhout. Van de landelijke pastorietuin bleef na heraanleg tot gemeentelijk plantsoen met strakke beplanting weinig bewaard. Hier stelt zich volgens de commissie dan ook de vraag wat een bijkomende bescherming als afzonderlijk monument toevoegt aan de lijst van beschermde zwarte moerbeien met nog bewaarde context. De commissie vraagt bij de afweging voldoende aandacht te besteden aan eventuele contextwaarden en de samenhang met ruimere erfgoedgehelen.

Antwoord:

Zoals beschreven in de evaluatie van de erfgoedwaarden (Inhoudelijk dossier 2.1), is de zwarte moerbei in Kampenhout één van de dikste en mogelijk oudste moerbeien van Vlaanderen. Uit de beschikbare inventarissen (Inventaris Houtige Beplantingen met Erfgoedwaarde en databank BELTREES) blijkt het de zevende dikste bekende zwarte moerbei van Vlaanderen te zijn. Van de zes dikkere exemplaren zijn er twee individueel beschermd als monument¹, twee maken deel uit van een ruimere bescherming², en twee zijn niet beschermd³. Zoals de commissie opmerkt, zijn er daarnaast ook twee moerbeien met een kleinere of onbekende stamomtrek beschermd als monument⁴. De moerbei van Kampenhout is echter de enige van deze lijst die in een pastorietuin voorkomt. Hoewel sommige van de andere bomen ook bij kerkelijke goederen staan, wat typisch lijkt voor de soort in Vlaams-Brabant, is het voorkomen in een landelijke pastorietuin uniek en een waardevolle aanvulling op het beschermde bestand. Het blijft ook slechts de vijfde oude moerbeiboom in heel Vlaanderen die individueel beschermd wordt.

Door zijn specifieke plantlocatie, omvang, leeftijd en vorm, die in het historisch overzicht en de beschrijving (Inhoudelijk dossier 1.2 en 1.3) worden geduid, voldoet deze boom aan de selectiecriteria "zeldzaamheid, herkenbaarheid, representativiteit, ensemblewaarde en contextwaarde" die worden gehanteerd om de bescherming te onderbouwen. In het

¹ Sint-Geertruiabdij met omgeving, zwarte Moerbezieboom, Japanse notenboom en woningen, beschermd als monument door het Besluit van de Vlaamse Executieve van 6 november 1985; Zwarte moerbei (*Morus nigra*) te Leuven, beschermd als monument door het Ministerieel Besluit van 12 juli 2010

² Dorpskom van Sinaai, beschermd als dorpsgezicht door het Besluit van de Vlaamse Executieve van 3 februari 1983; Kasteel Van Hocht en omgeving, beschermd als cultuurhistorisch landschap door het Koninklijk Besluit van 29 november 1976

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Zwarte moerbei in huisweide [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/133258> (Geraadpleegd op 10-05-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kasteeldomein van Meerbeek [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/41402> (Geraadpleegd op 10-05-2021)

⁴ De Zwarte moerbei in Zwalm (Sint-Denijs-Boekel), beschermd als monument door het Ministerieel Besluit van 20 december 2010; De Zwarte Moerbeiboom in Kortrijk, beschermd als monument door het Ministerieel Besluit van 18 juli 1996

beschermingsdossier worden de criteria niet apart geëxpliciteerd, maar komen ze voor in relatie tot de erfgoedwaarden. De van toepassing zijnde criteria zitten aldus vervat in de waardebeoordeling van het beschermingsdossier (bijvoorbeeld in dit dossier wordt onder de esthetische waarde de 'representativiteit' als oude moerbeï met liggende habitus benadrukt alsook de typologische 'zeldzaamheid' van dergelijke oude bomen). De selectie van de zwarte moerbeï in Kampenhout wordt in het inhoudelijk dossier (1.2) aangevuld en vergeleken met de andere al beschermde moerbeïbomen in Vlaanderen.

De context van de oude moerbeï in Kampenhout is weliswaar gewijzigd, maar is zeker nog herkenbaar als historische pastorie tuin, mede door de aanwezigheid en recente restauratie van beide pastorieën, de indeling van de tuin en een deel van de historische beplanting. De pastorie tuin is om die reden ook opgenomen in de inventaris van historische tuinen en parken⁵. Het behoud van de oude moerbeï als één van de weinige oude bomen in de tuin, en met een typische habitus en groeivorm, zal blijvend bijdragen aan de leesbaarheid van de site.

De commissie ondersteunt de standaard afbakening methodiek gericht op het vrijwaren van zowel stam, kruin als belangrijkste wortels. Bij de toepassing hiervan is het echter onduidelijk waarom de berekende cirkelvorm bij de zwarte moerbeï alsnog met enkele meters wordt verminderd. De commissie vraagt de afbakening aldus na te kijken.

De commissie vraagt om ook de westelijke tuinmuur expliciet mee op te nemen in de bescherming van de zwarte moerbeï. Het inhoudelijk dossier wijst immers op de historische relatie tussen deze tuinmuur en de hierdoor beschutte inplanting van de moerbeï. Bovendien voorziet de beheersvisie een gepast onderhoud van de muur in functie van de stabiliteit van de boom.

Antwoord:

De afbakening van de bescherming wordt gemotiveerd in het inhoudelijk dossier (2.3): De kroonprojectie van de zwarte moerbeï is omwille van de liggende habitus als veteraanboom niet gelijkmatig verdeeld. Daarenboven situeren wortels zich vooral daar waar vocht en lucht aanwezig zijn en de wortelgroei kan dus, afhankelijk van de ondergrond, een onvoorspelbare vorm aannemen. Ook werd bij de afbakening het aantal gebouwen binnen de bescherming zoveel mogelijk beperkt. Daarom kan een cirkel met straal 10 m hier volstaan: dit omvat hier vermoedelijk de belangrijkste wortelzone. Deze bijkomende motivatie wordt aangevuld in het inhoudelijk dossier.

Voor wat betreft het opnemen van de westelijke tuinmuur in de bescherming: deze tuinmuur is al gevat door de bescherming van de pastorie tuin binnen het beschermd dorpsgezicht en heeft ten opzichte van de boom vooral een ondersteunende functie. Voor de boom is het van belang dat de takken die op de muur rusten, blijvend gestut worden, zoals vermeld wordt in het besluit, artikel 3, paragraaf 3. Daarenboven ligt slechts een deel van de muur binnen de voorgestelde bescherming van de boom.

Bij de omschrijving van de wetenschappelijke waarde vraagt de commissie de algemene stelling dat de bomen in veteraanfase een 'uniek habitat voor een aantal zeldzame soorten' zijn concreet te onderbouwen.

Antwoord:

De boom vertoont sterke veteraan kenmerken waarbij zich in de holle stam opgestapeld houtmolm bevindt, dat een uniek habitat vormt voor specifieke diersoorten, waaronder kevers. Deze onderbouwing voor de wetenschappelijke waarde wordt aangevuld bij de beschrijving van de erfgoedwaarden.

⁵ Deneef R., 2009: Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Vlaams-Brabant - Ten noordoosten van Brussel: Kampenhout, Kraainem, Machelen, Steenokkerzeel, Vilvoorde, Wezembeek-Oppeem, Zaventem, Zemst, Brussel: Vlaamse Overheid. Onroerend Erfgoed, 284. M&L Cahier, 19.

Tevens bij de wetenschappelijke waarde wordt verwezen naar de 'vermoedelijk hoge leeftijd' van de zwarte moerbeï. De commissie merkt op dat de exacte leeftijd van de zwarte moerbeï niet gekend is, maar dat een minimumleeftijd van 200 jaar 'aannemelijk' is. Het is de commissie niet duidelijk welke karakteristieken en metingen aan de basis liggen van dergelijke schatting. Bovendien wordt geen vergelijkend materiaal aangebracht. De commissie vraagt aldus deze ouderdomsschatting te onderbouwen of desgevallend achterwege te laten.

Antwoord:

Ouderdomsschattingen van oude bomen zijn bijzonder moeilijk, zeker van bomen die mogelijk ooit gesnoeid of geleid werden⁶. De hoge leeftijd kan in dit geval afgeleid worden uit de vorm, omvang en context van deze boom, zoals besproken in het historisch overzicht van het inhoudelijk dossier (1.2). Met name de habitus van de liggende boom, typisch voor zeer oude moerbeïen, en de historische context in een oude pastoriëtuin, zijn zeer sterke aanwijzingen voor een leeftijd van minstens 200 jaar. Deze onderbouwing voor de ouderdomsschatting wordt aangevuld bij de beschrijving van de erfgoedkenmerken.

Wat de historische waarde betreft merkt de commissie op dat niet met zekerheid geweten is door wie, wanneer en waarom de boom werd aangeplant. Er bleef wel een historische connectie met nabijgelegen pastoriegebouwen en tuinmuur bewaard. Deze in het besluit vermelde 'historische eenheid met de beschermde pastorieën uit 1638 en 1755' behoeft evenwel nuancering om niet de indruk te wekken dat de boom uit dezelfde periode stamt. De commissie vraagt bijgevolg de historische waarde verder te nuanceren voor wat betreft de zwarte moerbeï.

Antwoord:

Gezien de landelijke omgeving en oorsprong van de boom is het niet verwonderlijk dat er geen beeld- of archiefmateriaal over de aanplant of vroegere levensfase van de zwarte moerbeï voorhanden is. Hierdoor kan inderdaad slechts een benaderende leeftijdsinschatting worden gemaakt (zie hierboven) en kan er geen relatie gelegd worden met de individuele persoon die de boom ooit bewust heeft aangeplant. Niettemin is de historische context toch zo ruim mogelijk in beschouwing genomen. Met name de plantlocatie in de ommuurde pastoriëtuin en de typologie van moerbeïbomen bij kerkelijke goederen, vormen voldoende sterke aanknopingspunten voor een reële historische waarde. Historisch landgebruik valt onder de historische waarde zoals gedefinieerd in het Onroerenderfgoeddecreet: 'Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens'. Ook in de recente methodologie voor de inventarisatie van houtige beplantingen met erfgoedwaarde⁷ wordt dit op deze manier geïnterpreteerd. De historische eenheid met de beschermde pastorieën uit 1638 en 1755 wordt genuanceerd in het dossier en het besluit door het weglaten van de concrete bouwdata van de pastorieën bij de historische waarde.

In de beheersvisie voor de zwarte moerbeï behoeft het behoud van de 'ruimtelijke samenhang met de tuinaanleg' verdere duiding. De huidige inrichting van de tuin blijkt immers niet oorspronkelijk, op de historische ommuring en enkele bomen na.

Antwoord:

De ruimtelijke samenhang met de tuinaanleg gaat over de onmiddellijke omgeving van de boom, zoals gevat door de voorgestelde bescherming. Hier is het onder andere belangrijk dat

⁶ Smets, K., Van den Breemt, P. & Haneca, K. (2016). Ongewoon wonderlijke bomen bij de Onze-Lieve-Vrouw ter Koortskapel in Sint-Katelijne-Waver. M&L - Tijdschrift voor Monumenten, Landschappen & Archeologie 35 (1): 24-29.

⁷ Van der Linden, G., Vanmaele, N., Smets, K. & Schepens, A. (2020). Handleiding voor het inventariseren van Houtige Beplantingen met Erfgoedwaarde. Handleiding agentschap Onroerend Erfgoed 23, 140pp.

er geen andere beplanting wordt voorzien (Art. 3, par. 7), en dat de tuinmuur indien mogelijk behouden blijft of minstens het tracé ervan herkenbaar blijft (Art. 3, par. 3). Dit wordt aangevuld in het besluit.

Conclusie: het advies heeft invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit werden als volgt aangepast:

inhoudelijk dossier:

1.2. Historisch overzicht, aanvulling:

Uit de beschikbare inventarissen (Inventaris Houtige Beplantingen met Erfgoedwaarde en databank BELTREES van de Belgische Dendrologische Vereniging) blijken er in Vlaanderen zes zwarte moerbeibomen gekend met een omtrek boven de 242 cm. Van deze zes exemplaren zijn er twee individueel beschermd als monument: de moerbei in de tuin van de Sint-Geertruiabdij in Leuven (ID: 1810) en de moerbei bij het Wijnpershuis van dezelfde abdij in Leuven (ID: 944), twee moerbeien maken deel uit van een ruimere bescherming: de moerbei in een weide in de dorpskom van Sinaai (Sint-Niklaas, ID: 10705) en de moerbei in het kasteelpark van Hocht (Lanaken, ID: 2982), en twee moerbeien zijn niet beschermd: exemplaren in Sint-Blasius-Boekel (Zwalm, ID: 133258) en in het kasteeldomein van Meerbeek (Melsbroek, ID: 41402). Daarnaast zijn er ook twee moerbeibomen met een kleinere of onbekende stamomtrek beschermd als monument: de moerbei in Sint-Denijs-Boekel (Zwalm, ID: 9464) en de moerbei bij het Landhuis Willems mote in Kortrijk (ID: 12168). De zwarte moerbei in Kampenhout is de enige van deze lijst die in een pastorietaan voorkomt.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken, aanvulling:

De juiste ouderdom van de boom is niet gekend, maar op basis van met name de habitus van de liggende boom, typisch voor zeer oude moerbeien, en de historische context in een oude pastorietaan, is het aannemelijk dat de boom ouder dan 200 jaar is.

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden: wetenschappelijke erfgoedwaarde, aanvulling:

De boom vertoont sterke veteraan kenmerken waarbij zich in de holle stam opgestapeld houtmoolm bevindt, dat een uniek habitat vormt voor specifieke diersoorten, waaronder kevers.

2.2. Evaluatie van de erfgoedwaarden: historische erfgoedwaarde, weglating en aanvulling:

De zin 'De zwarte moerbei vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën uit 1638 en 1755' wordt gewijzigd in 'De zwarte moerbei vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën in de pastorietaan'.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming, aanvulling:

De kroonprojectie van de zwarte moerbei is omwille van de liggende habitus als veteranenboom niet gelijkmatig verdeeld. Daarenboven situeren wortels zich vooral daar waar vocht en lucht aanwezig zijn en de wortelgroei kan dus, afhankelijk van de ondergrond, een onvoorspelbare vorm aannemen. Ook werd bij de afbakening het aantal gebouwen binnen de bescherming zoveel mogelijk beperkt. Daarom kan een cirkel met straal 10 m hier volstaan: dit omvat hier vermoedelijk de belangrijkste wortelzone.

ministerieel besluit:

Overweging wetenschappelijke waarde, aanvulling:

De boom vertoont sterke veteraan kenmerken waarbij zich in de holle stam opgestapeld houtmoolm bevindt, dat een uniek habitat vormt voor specifieke diersoorten, waaronder kevers.

Overweging historische erfgoedwaarde, weglating en aanvulling:

De zin 'De zwarte moerbeï vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën uit 1638 en 1755' wordt gewijzigd in 'De zwarte moerbeï vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën in de pastorietuin'.

Art. 2. aanvulling:

De juiste ouderdom van de boom is niet gekend, maar op basis van met name de habitus van de liggende boom, typisch voor zeer oude moerbeien, en de historische context in een oude pastorietuin, is het aannemelijk dat de boom ouder dan 200 jaar is.

Art. 3. 1° e), aanvulling:

e) de erfgoedcontext, zijnde de ruimtelijke samenhang met de tuinaanleg in de onmiddellijke omgeving van de boom, te bewaren;

1.4. Opmerkingen van de zakelijkrechthouder(s)

De opmerkingen werden gevraagd op 5 augustus 2020.

De zakelijkrechthouders gaven geen opmerkingen over deze bescherming.

Conclusie: de opmerkingen hebben geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.5. Conclusie voorafgaand aan de voorlopige bescherming

De uitgebrachte adviezen en de opmerkingen van de zakelijkrechthouders hebben invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit werden als volgt aangepast:

inhoudelijk dossier:

1.2. Historisch overzicht, aanvulling:

Uit de beschikbare inventarissen (Inventaris Houtige Bepantingen met Erfgoedwaarde en databank BELTREES van de Belgische Dendrologische Vereniging) blijken er in Vlaanderen zes zwarte moerbeibomen gekend met een omtrek boven de 242 cm. Van deze zes exemplaren zijn er twee individueel beschermd als monument: de moerbeï in de tuin van de Sint-Geertruiabdij in Leuven (ID: [1810](#)) en de moerbeï bij het Wijnpershuis van dezelfde abdij in Leuven (ID: [944](#)), twee moerbeien maken deel uit van een ruimere bescherming: de moerbeï in een weide in de dorpskom van Sinaai (Sint-Niklaas, ID: [10705](#)) en de moerbeï in het kasteelpark van Hocht (Lanaken, ID: [2982](#)), en twee moerbeien zijn niet beschermd: exemplaren in Sint-Blasius-Boekel (Zwalm, ID: [133258](#)) en in het kasteeldomein van Meerbeek (Melsbroek, ID: [41402](#)). Daarnaast zijn er ook twee moerbeibomen met een kleinere of onbekende stamomtrek beschermd als monument: de moerbeï in Sint-Denijs-Boekel (Zwalm, ID: [9464](#)) en de moerbeï bij het Landhuis Willems mote in Kortrijk (ID: [12168](#)). De zwarte moerbeï in Kampenhout is de enige van deze lijst die in een pastorietuin voorkomt.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken, aanvulling:

De juiste ouderdom van de boom is niet gekend, maar op basis van met name de habitus van de liggende boom, typisch voor zeer oude moerbeien, en de historische context in een oude pastorietuin, is het aannemelijk dat de boom ouder dan 200 jaar is.

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden: wetenschappelijke erfgoedwaarde, aanvulling:

De boom vertoont sterke veteraan kenmerken waarbij zich in de holle stam opgestapeld houtmoolm bevindt, dat een uniek habitat vormt voor specifieke diersoorten, waaronder kevers.

2.2. Evaluatie van de erfgoedwaarden: historische erfgoedwaarde, weglating en aanvulling:

De zin 'De zwarte moerbeï vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën uit 1638 en 1755' wordt gewijzigd in 'De zwarte moerbeï vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën in de pastorietuin'.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming, aanvulling:

De kroonprojectie van de zwarte moerbeï is omwille van de liggende habitus als veteranenboom niet gelijkmatig verdeeld. Daarenboven situeren wortels zich vooral daar waar vocht en lucht aanwezig zijn en de wortelgroei kan dus, afhankelijk van de ondergrond, een onvoorspelbare vorm aannemen. Ook werd bij de afbakening het aantal gebouwen binnen de bescherming zoveel mogelijk beperkt. Daarom kan een cirkel met straal 10 m hier volstaan: dit omvat hier vermoedelijk de belangrijkste wortelzone.

ministerieel besluit:

Overweging wetenschappelijke waarde, aanvulling:

De boom vertoont sterke veteraan kenmerken waarbij zich in de holle stam opgestapeld houtmoolm bevindt, dat een uniek habitat vormt voor specifieke diersoorten, waaronder kevers.

Overweging historische erfgoedwaarde, weglating en aanvulling:

De zin 'De zwarte moerbeï vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën uit 1638 en 1755' wordt gewijzigd in 'De zwarte moerbeï vormt een historische eenheid met de beschermde pastorieën in de pastorietuin'.

Art. 2, aanvulling:

De juiste ouderdom van de boom is niet gekend, maar op basis van met name de habitus van de liggende boom, typisch voor zeer oude moerbeïen, en de historische context in een oude pastorietuin, is het aannemelijk dat de boom ouder dan 200 jaar is.

Art. 3. 1° e), aanvulling:

e) de erfgoedcontext, zijnde de ruimtelijke samenhang met de tuinaanleg in de onmiddellijke omgeving van de boom, te bewaren;